

پژ و هش

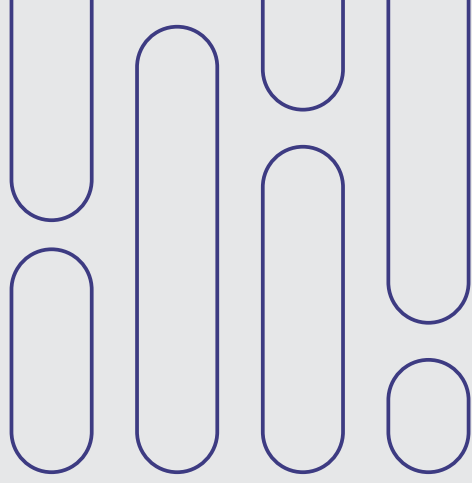
مؤلفه های ژئواکونومیک و تأثیر ابتکار «کمربند و جاده» بر روابط چین و ایران

23 اگست 2023

دکتر محمد زریق
دکترای روابط بین الملل



RASANAHA
المعهد الدولي للدراسات الإيرانية
International Institute for Iranian Studies



فهرست

3	مقدمه.....
	نخست: جایگاه محوری ایران در ابتکار چینی «کمربند و جاده».....
3	دوم: ابتکار «کمربند و جاده» و اهمیت امنیت انرژی برای چین و ایران
8	سوم: اهمیت ابتکار «کمربند و جاده» در بین المللی کردن رنمینی و تضعیف جایگاه دلار
13	برآیند
17	

علی‌رغم اینکه ایالات متحده از برنامه جامع اقدام مشترک یعنی همان «برجام» («JCPOA») خارج شد و تحریم‌های اقتصادی را بار دیگر علیه ایران اعمال کرد، اما شرکتهای چینی همچنان مأموریت‌های خود را در ایران به طور عادی انجام می‌دهند و دولت چین نه تنها از ایران دوری نکرده است بلکه تلاش نموده روابط خود را با تهران گسترش دهد. این پژوهش بر این باور است که عوامل اقتصادی از جمله ابتکار «کمربند و جاده» از مشوقهای گسترش روابط دو کشور هستند. بر اساس این ابتکار، ایران یک گذرگاه حیاتی است که دسترسی چین را به اروپا و آفریقا ممکن می‌سازد. و در چارچوب این ابتکار، امنیت انرژی برای چین و ایران یک مسأله محوری است. همچنین، این ابتکار در بین المللی کردن رنمینی و تضعیف سلطه دلار نقش مهمی دارد. در نتیجه، این ابتکار نه تنها برای چین بلکه برای ایران نیز یک مسأله حیاتی است؛ چرا که این ابتکار، ایران را در مسیر یکی از مهمترین طرحهای اقتصادی بین المللی قرار می‌دهد که بلند پروازیهای ژئوپلیتیک چین پشتوانه آن است. همچنین این ابتکار فرصتهایی در اختیار ایران قرار می‌دهد تا بتواند با غرب و تحریمها و انزوای اقتصادی و مالی که از جانب ایالات متحده اعمال می‌شود، مقابله کند. این پژوهش تلاش دارد دیدگاههای رایج در مورد نقش ابتکار «کمربند و جاده» در آینده روابط دو کشور، از جمله افزایش همکاری و یا رقابت میان چین و ایران را مورد بررسی قرار دهد.

نخست: جایگاه محوری ایران در ابتکار چینی «کمربند و جاده» یک. ایران مهمترین حلقه وصل در این ابتکار :

ابتکار «کمربند و جاده» بر موقعیت جغرافیایی ایران و امکانات ژئوپلیتیک آن تکیه دارد؛ زیرا موقعیت جغرافیایی ایران چنان حیاتی است که قاره‌های دنیای قدیم یعنی آسیا، اروپا و آفریقا را به یکدیگر پیوند می‌دهد. همچنین نظر به اینکه ایران امکان دسترسی به راههای دریایی و خشکی را دارد، امتیاز جغرافیایی بیشتری نسبت به سایر کشورها دارد. علاوه بر آن،

ایران یک بازیگر در منطقه ای است که از دیرباز شاهد رقابتها و ائتلافهای پیچیده ای بوده است. موقعیت راهبردی ایران در خاورمیانه مورد توجه قدرتهای جهانی بوده است و همین موقعیت راهبردی، اهمیت آن را در رقابت میان قدرتهای بین المللی دوچندان ساخته است.

علاوه بر آن، ایران با داشتن ذخیره نفت و گاز در ردیف کشورهای نفت خیز جهان جای دارد و نفت از منابع اصلی درآمد این کشور به حساب می آید. در سال ۲۰۱۸ میلادی، فروش نفت حدود ۱۷ درصد تولید ناخالص داخلی ایران تشکیل داده است و حدود ۳۰ درصد بودجه سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ میلادی دولت ایران از محل فروش نفت تأمین شده است. و بی تردید، وجود این ثروتهای خدادادی برای قدرتهای بین المللی و در رأس آنها چین و ایالات متحده از اهمیت بالایی برخوردار است. همچنین ایران قدرتی است که در حفظ ثبات یکی از اقلیم های فرعی که منافع قدرتهای بزرگ در آنجا به هم گره خورده است، نقش محوری دارد؛ چرا که این منطقه ۶۳ درصد نفت خام و ۴۰ درصد ذخیره گاز جهان را در خود جای داده است^(۱).

بنا بر نظریه «قلب جهان» موقعیت ایران در قلب منطقه، طمع هر کشور پیشرفته ای که در صدد است خود را به مناطق حاشیه ای رسانده و سلطه خود را در آنجا بگستراند، بر می انگیزد. اما چین یک قدرت در حال صعود است که در جنوب شرق آسیا واقع است. این کشور نیز در قلب جهان جای گرفته و قدرت خود را به اطراف جهان گسترش می دهد. بنا بر نظریه مکیندر، فاصله جغرافیایی زیاد، مرکز چین و ایران را از حملات دریایی در امان نگهداشته است.

طبق الگوی ژئوپلیتیک مکیندر، ایران که یک «قدرت خشکی» است بخشی از «قلب جهان» است. و ابتکار «کمر بند و جاده» به چین امکان می دهد تا سلطه خود را بر مناطق حاشیه ای و «قلب جهان» تثبیت کند و این رویکرد به برتری جهانی چین می انجامد و ابتکار «کمر بند و جاده» بخشها و یا تمام «قلب جهان» را با کشورهایی که در پیرامون جهان واقع هستند،

(۱) Shafer Al Shafer, and Mohamad Zreik. (۲۰۲۲). Sino-Iranian Relations: More Cooperation Despite Sanctions. *Res Militaris*, (vol. ۱۲, n^o, Summer-Autumn (۲۰۲۲)) p ۲۷.

مرتبط می کند^(۱).

نظر به اینکه ابتکار «کمربند و جاده» یکی از طرحهای بسیار مهم چین است و منطقه خاورمیانه یک عنصر حیاتی برای این ابتکار به حساب می آید، ایران با داشتن موقعیت راهبردی در این منطقه حلقه وصلی است که ارتباط کشورهای منطقه و اروپا را هم از طریق دریا و هم از طریق خشکی تأمین می کند. کشورهای مشارکت کننده در این ابتکار در چارچوب همکاری و مشارکت، یک کمربند اقتصادی فراقاره ای می سازند تا از منفعت آن برخوردار گردند. البته مشارکت و همکاری در این ابتکار بر اصولی استوار است که از جمله آنها می توان از همزیستی مسالمت آمیز، احترام متقابل به حاکمیت و تمامیت ارضی کشورها، پرهیز از تجاوز، عدم دخالت در امور داخلی کشورها، برابری، منفعت متقابل و همکاریهای امنیتی نام برد که به طور خلاصه در این ابتکار به آنها اشاره شده است.

در اکتبر ۲۰۱۹ میلادی چین و ایران در چارچوب ابتکار «کمربند و جاده»، یک یادداشت همکاری در حوزه کشاورزی به امضا رساندند. به علت همه گیری ویروس کرونا بسیاری از فعالیتهایی که به ابتکار «کمربند و جاده» مربوط می شد، تا مدتی متوقف شد. علی رغم تحریمهای امریکا و نیز همه گیری ویروس کرونا، چین به گسترش روابط با ایران ادامه داد. و شرکت ملی هسته ای چین طراحی رآکتور هسته ای «اراک» را که با آب سنگین کار می کند، از سر گرفت. در عین حال، شرکت مهندسی راه آهن چین احداث ریل قطار سریع السیر تهران- قم - اصفهان را روی دست گرفت^(۲). چین بزرگترین سرمایه گذار در پروژه های حمل نقل ایران مانند خط آهن سریع السیر و برق راه آهن تهران - مشهد است. در ابتکار «کمربند و جاده»، این پروژه های ریلی، ارتباط آسیای میانه را با خاورمیانه فراهم می کند.

طبق تعریف مکیندر، اگر یک کشور به تنهایی بر دروازه میان اروپای غربی و مرکز ارواسیا سیطره یابد، این امر می تواند چالش بزرگی برای

(1) The Islamic Republic of Iran, «Iran, China sign IV documents, MoUs,» Retrieved November ۲۰۲۱, ۲۴, from Official website of the President of the Islamic Republic of Iran, January ۲۰۱۶, ۱۶. <http://president.ir/en/۹۱۳۲۷>

(2) Mohsen Shariatinia, and Hamidreza Azizi. «Iran and the Belt and Road Initiative: Amid hope and fear». *Journal of Contemporary China* ۲۸, (no. ۲۰۱۹, ۱۲۰), Pp ۹۹۴-۹۸۴.

قدرتهای غربی و مخصوصا ایالات متحده ایجاد کند^(۱). این گذرگاه، ابتکار «کمربند و جاده» را از طریق ترکیه، آلمان و ایران به اروپا متصل می کند. از این رو، ایران یک عنصر مهم در ابتکار «کمربند و جاده» و بلندپروازیهای ژئوپلیتیک چین در منطقه به حساب می آید. ایران گذرگاهی را که غرب را از راه ترکمنستان به شرق پیوند می دهد و نیز گذرگاهی که شمال و جنوب را به یکدیگر متصل می کند و به منطقه خلیج می رسد در بر می گیرد. پروژه سوم که در سال ۲۰۱۸ میلادی کلید خورد، خط آهنی به طول ۴۷۰ کیلومتر است که شهرهای تهران، همدان و سنندج را به یکدیگر پیوند می دهد. سنندج از معدود مراکز استانهای ایران است که از امکانات راه آهن بی بهره است. هزینه این پروژه حدود ۸۳۶،۹ میلیون دلار تخمین زده می شود^(۲). در سال ۲۰۱۸ میلادی فدراسیون صنایع شیمی و پتروشیمی چین قراردادی را برای ایجاد پارک پتروشیمی در نزدیکی چابهار به امضا رساند.

دو. منفعتی که این ابتکار برای چین و ایران دارد:

با توجه به جغرافیای سیاسی منطقه ای، ابتکار «کمربند و جاده» برای هر دو کشور چین و ایران سودمند است. و ممکن است به حفظ ثبات در کشورهای پیرامون ایران کمک کند و موجب فقر زدایی از این کشورها شود. این امر به پیدا شدن بازارهای تازه ای در کشورهای همسایه و کاهش خطرهای بروز درگیری کمک می کند^(۳). «مرکز پژوهشهای شورای اسلامی» در گزارشی به این مطلب پرداخته است که چگونه می توان ایران را به مرکز ترانزیت هوایی بدل کرد. و چین از این طرح برای افزایش سرمایه گذاری در ایران و یا توسعه فرودگاهها و یا فروش هواپیما به ایران استفاده می کند. بر اساس این گزارش، نوسازی ناوگان هواپیمایی کشور یک ضرورت است. اکنون که شرکت دولتی هواپیمایی تجاری چین موفق به تولید هواپیمای مسافربری تک راهرو C919 شده است، احتمالاً چین

(1) Torbjorn L Knutsen. «Halford J. Mackinder, geopolitics, and the heartland thesis». *The International History Review* ۳۶, (no. ۲۰۱۳, 0), Pp ۸۵۷-۸۳۵.

(۲) «Sinomach Signs \$۸۳۶m Railway Project with Iran», Sinomach, (Mar ۲۰۱۸, ۲۳), Accessed on: January ۲۰۲۳, ۲۸. <https://bit.ly/۳۲ISNsF>

(۳) Mohsen Shariatinia, and Hamidreza Azizi. «Iran and the Belt and Road Initiative: Amid hope and fear». *Journal of Contemporary China* ۲۸, no. ۹۹۳-۹۸۳: (۲۰۱۹) ۱۲۰.

تواند از طریق ابتکار «کمر بند و جاده»، بازار ایران را در اختیار بگیرد^(۱). شی جین پینگ رئیس جمهور چین قبل از سفر به تهران در سال ۲۰۱۶ میلادی، مقاله ای در یکی از روزنامه های ایران منتشر کرد که در آن به روابط فرهنگی قدیم و جدید میان دو کشور پرداخت و به ظرفیت های برنامه جامع اقدام مشترک که به تقویت روابط چین و ایران می انجامد و نیز به موقعیت راهبردی ایران در ابتکار «کمر بند و جاده» توجه نشان داد^(۲). از این رو، زنده ماندن برنامه جامع اقدام مشترک در راستای منافع ژئوپلیتیک چین است. زیرا چین روی وعده ایران مبنی بر عدم ساخت سلاح هسته ای حساب می کند. در مقابل، چین نیز حمایت خود را از ایران دریغ نمی کند. به عنوان مثال، چین خروج امریکا از برجام و نیز سیاستهای فشار حداکثری ایالات متحده علیه ایران را محکوم کرد^(۳).

بعد از اینکه دو طرف چین و ایرن دومین نشست خود را در ۱۴ فوریه ۲۰۲۰ میلادی در مونیخ برگزار کردند، وانگ یی اظهار کرد: «همدردی که ظریف با ملت چین در دوره همه گیری ویروس کرونا اظهار کرد، نشان از دوستی دراز مدت دو ملت چین و ایران است»^(۴). نشستهای منظم میان چین و ایران از نزدیکی میان دو کشور حکایت دارد. چین که یکی از امضا کنندگان برنامه جامع اقدام مشترک است، همپیمان مهم ایران نیز هست.

برای پاسداری از ابتکار «کمر بند و جاده» و گسترش آن تا اروپای شرقی و عرضه انرژی و بازارهای جدید، اهداف ژئوپلیتیک چین ایجاب می کند از نقش امنیتی در خاورمیانه غفلت نکند. سه کشور روسیه، چین و ایران از دسامبر ۲۰۱۹ تا ژانویه ۲۰۲۰ میلادی دست به رزمایشهای دریایی مشترکی زدند. چین با عربستان سعودی نیز مانورهای دریایی مشترکی برگزار کرد. در

(۱) Stella Qiu, and Tim Hephher, «China's Bid to Challenge Boeing and Airbus Falts», Reuters, Thomson Reuters, (January ۲۰۲۰, ۱۰), accessed on: Mar ۲۰۲۳. ۲۸. <http://bit.ly/۳ZlMc۳C>

(۲) Xi Jinping. «Full Text of Chinese President's Signed Article on Iranian Newspaper: Work Together for a Bright Future of China-Iran Relations». Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, (January ۲۰۱۶, ۲۱), accessed on: Mar ۲۰۲۳. ۲۸. <http://bit.ly/۳TNvOcr>

(۳) MOFA. «Wang Yi Holds Talks with Iranian Foreign Minister Mohammad Javad Zarif». 系统维护_中华人民共和国外交部, (December ۲۰۱۹, ۳۱), accessed on: Mar ۲۰۲۳. ۲۸. <http://bit.ly/۳۲XBjcm>

(۴) MOFA. «State Councilor and Foreign Minister Wang Yi Meets Iranian Foreign Minister Mohammad Javad Zarif». 系统维护_中华人民共和国外交部, (February ۲۰۲۰, ۱۰), accessed on: Mar ۲۰۲۳. ۲۸, <http://bit.ly/۳ZlUzA>

سال ۲۰۱۷ میلادی چانگ وانکوان وزیر دفاع چین تصریح کرد که کشورش برای کار با ایران و تقویت روابط نظامی میان دو کشور آمادگی دارد^(۱). و با ادغام دو کشور از طریق ابتکار «کمر بند و جاده»، احتمالاً چین نفوذ خود را در مناطق دوردست و در مرکز خلیج گسترش خواهد داد که این امر برای تأمین امنیت نفت یک اقدام حیاتی است. در همین راستا، ملاحظه می شود که مصرف انرژی چین در دهه های اخیر بیش از سایر کشورهای جهان به سرعت بالا رفته است. در نتیجه، امنیت انرژی یک فاکتور اساسی در سیاست خارجی این کشور است.

دوم: ابتکار «کمر بند و جاده» و اهمیت امنیت انرژی برای چین و ایران

یک. اهمیت بخش انرژی در سیاست دو کشور

هنگامیکه چین در سال ۱۹۹۳ میلادی به وارد کننده خالص نفت تبدیل شد، نگرانیها درباره امنیت انرژی بالا گرفت. پیش از این، نفت چین می توانست پاسخگوی نیاز بازار داخلی باشد. اما بعد از این تاریخ، تقاضای انرژی از جانب چین افزایش یافت و از سال ۲۰۰۶ میلادی ایران بزرگترین صادر کننده نفت خام به چین بوده است^(۲). قبل از خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۷ میلادی، چین میزبان ۳۱ درصد صادرات ایران بوده و ۳۷ درصد واردات این کشور را تأمین می کرده است که این میزان مبادلات تجاری میان دو کشور، ایران را بزرگترین شریک تجاری چین ساخته بود. هم اکنون ایران میزبان ۰٫۷۶ صادرات چین است که تقریباً ۱٫۱۱ درصد واردات این کشور را شامل می شود^(۳). و حدود ۷۷ درصد صادرات ایران به چین را معادن تشکیل می دهند. در سال ۲۰۲۰ میلادی، چین ۷٫۵ درصد نفت خام مورد نیاز خود را از ایران تأمین کرده است. با این همه، با تغییراتی که در لیست صادر کنندگان نفت خام به

(۱) Xinhua. «China, Iran to Boost Military Cooperation,» (December ۲۰۱۷, ۱۳), accessed on: Mar ۲۰۲۳. ۲۸. <http://bit.ly/۳۰LidVr>

(۲) Robert A. Harris, Jon B. Alterman, and John W. Garver. «The Vital Triangle: China, the United States and the Middle East». *Naval War College Review* (vol ۶۳, no. ۲, ۲۰۱۰), p10.

(۳) OEC. «Where Does China Import Crude Petroleum from?» OEC, March ۲۰۲۰, ۲۱, accessed on: Mar ۲۰۲۳. ۲۸. <http://bit.ly/۳ZjAkF>

چین به وجود آمد، میزان واردات نفت خام ایرانی توسط چین از ۷,۰ درصد در سال ۲۰۱۷ میلادی به ۳,۰ درصد در سال ۲۰۱۹ میلادی رسید^(۱). این کاهش، ایران را از جایگاه پنجم به جایگاه نهم کشورهای صادر کننده نفت تنزل داد. مبادلات تجاری میان ایران و چین در سال ۲۰۱۹ میلادی به میزان یک سوم کاهش یافت. علی رغم اینکه صادرات ایران به چین به میزان ۳۱ درصد کاهش یافته است، اما چین همچنان بزرگترین شریک تجاری ایران به شمار می رود^(۲). با توجه به اینکه هم اکنون مبادلات نفتی، تجاری و مالی ایران با شیوه های دور زدن تحریم صورت می گیرد، دستیابی به آمار دقیق حجم مبادلات، مشکل است. اما یقیناً صادرات نفت ایران از اوایل سال ۲۰۲۳ میلادی رو به افزایش نهاده است تا جایی که گفته می شود که به سطح قبل از خروج امریکا از برجام، رسیده است. البته از این نکته نیز نباید غفلت کرد که صادرات نفتی روسیه به چین بعد از بازگشت تحریمها، سهمیه صادرات ایران به چین را تحت تأثیر قرار داد.

دو. تأثیر تحریمهای امریکا بر همکاری در زمینه انرژی

تحریمهای امریکا سهم واردات چین از نفت خام ایران را کاهش داد. در حالیکه ایالات متحده برای تنبیه ایران از تحریمها به عنوان ابزار ژئواکونومیک استفاده می کند، خطر درگیری جنگ میان ایالات متحده و ایران در میان سالهای ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ میلادی افزایش یافت. این جنگ می توانست برای هر دو طرف و مخصوصاً برای ایران خسارتهای زیادی به بار آورد. و از همه مهمتر اینکه این جنگ می توانست تمام منطقه را دچار بی ثباتی کند. و با توجه به هزینه های هنگفتی که جنگ دارد، ایالات متحده ترجیح داد از ابزار کارآمد تحریمها برای مهار ایران استفاده کند.

ایران در سال ۲۰۱۷ میلادی حدود ۷۰ درصد نفت خام و نیز فرآورده های نفتی پالایش شده خود را به هشت کشور صادر کرد. و بعد از بازگشت تحریمها، بر خلاف سایر کشورها که از خرید نفت ایران عقب نشینی کردند،

(۱) Workman, Daniel. «World's Top Exports: Top 10 Crude Oil Suppliers to China». Worldstopexports, March ۲۰۲۰, ۲۱, accessed on: Mar ۲۰۲۳, ۲۸. <http://bit.ly/۳۲۹۲q۶B>

(۲) Dara Conduit, and Shahram Akbarzadeh. «Great power-middle power dynamics: The case of China and Iran». *Journal of Contemporary China*, (Vol ۲۸, no. ۲۰۱۹, ۱۱۷), Pp ۴۶۸-۴۸۱.

چین با وجود تحریمها همچنان به خرید نفت خام ایرانی ادامه داد^(۱). به همین سبب در سپتامبر ۲۰۱۹ میلادی تعدادی از شرکتهای چینی در لیست سیاه امریکا قرار گرفتند تا تعامل با ایران و واردات نفت از این کشور را متوقف کنند. با این همه، چین در زمان معافیتها در سال ۲۰۱۹ میلادی واردات نفت از ایران را افزایش داد. اما بعد از پایان معافیتها، واردات چین از میانگین ۸۰۰,۰۰۰ بشکه در روز به کمتر از ۳۰۰,۰۰۰ بشکه در روز رسید. در طی ماههای ژانویه و فوریه سال ۲۰۲۰ میلادی در مقایسه با مدت مشابه در سال ۲۰۱۹ میلادی واردات نفت خام تقریباً ۸۱ درصد کاهش یافت^(۲). از آنجایی که اقتصاد ایران به طور عمده به فروش نفت وابسته است پس ایالات متحده تلاش می کند این دریچه را به روی صنایع نفتی ایران ببندد. همکاری ایران با چین در زمینه فروش نفت نشان می دهد که تهران به همکاری با کشورهایی که نفوذ ایالات متحده را به چالش می کشند، آمادگی و تمایل دارد.

ابتکار «کمربند و جاده» بر مناطق سرشار از نفت و گاز در شمال آفریقا و خاورمیانه تمرکز دارد. و از آنجا که ایالات متحده از خاورمیانه عقب نشینی کرده است، چین نقش پر رنگ تری در تأمین امنیت منطقه برعهده گیرد. و با توجه به تحولاتی که اخیراً در تنگه هرمز رخ داده است، منافع چین اقتضا می کند که تنشها میان ایران و پادشاهی عربستان سعودی کاهش یابد. و علی رغم اینکه بعد از حادثه حمله به نفتکشها، و مشارکت تعدادی از کشورهای برای تأمین امنیت آبراهه ها در منطقه، چین یگانهای حراستی و حمایتی به تنگه هرمز اعزام نکرد^(۳)، اما آن زمان که ایران در سال ۲۰۱۸ میلادی تهدید به بستن تنگه هرمز کرد، واکنش چین این بود که ایران را به تقویت بیشتر صلح و ثبات منطقه ترغیب کرد.

از آنجایی که شرکتهای چینی نمی توانند به بازارهای غربی دسترسی پیدا

(۱) Ibid., p۵.

(۲) Dan Katz. «Despite sanctions, China is still doing (some) business with Iran». *Atlantic Council* (October ۲۰۱۹, ۱), accessed on: Mar ۲۰۲۳, ۲۸. <http://bit.ly/۴۰DXVfS>

(۳) Jonathan Fulton, Degang Sun, and Al-tamimi Naser. «China's great game in the Middle East». *European Council on Foreign Relation*, (۲۰۱۹), Accessed on: Mar ۲۰۲۳, ۲۸. <http://bit.ly/۳TMKg۴۰>

کنند، ایران گزینه جذاب تری برای چین است. از سویی دیگر، بعد از آن که ایالات متحده تحریمها علیه ایران را بازگرداند شرکتهای فرانسوی از ایران رفتند. شرکت ملی پتروشیمی چین (CNPC) با شرکت «توتال» به طور مشترک در توسعه میدان گازی پارس جنوبی فعالیت داشتند که شرکت توتال در نوامبر ۲۰۱۸ میلادی داراییهای خود را به خاطر تحریمهای امریکا علیه ایران، به فروش گذاشت. بعد از مدتی، شرکت ملی پتروشیمی چین نیز از قرارداد توسعه میدان گازی «پارس» جنوبی کناره گیری کرد(۱). و بیژن زنگنه وزیر نفت وقت اعلام کرد که شرکت «PetroPars» به تنهایی کار توسعه فاز ۱۱ میدان گازی «پارس» جنوبی را بر عهده خواهد گرفت. ملاحظه می کنیم که به علت انزوای روزافزون ایران، چین یک فرصت طلایی را به دست آورده است تا ضمن دسترسی به بازارهای ایران، قدرت ژئواکونومیک خود را نیز تحمیل نماید.

سه. افقی امیدوارکننده برای همکاری در زمینه انرژی:

طبق مؤلفه های ژئواکونومیک، دولتها به امنیت بسیار زیادی می دهند. وجود ثبات به چین این فرصت را می دهد تا نیازهای خود را از انرژی تأمین کند و جای پای خود را در خاورمیانه مستحکم نماید؛ به ویژه اینکه منطقه خاورمیانه در تأمین تقاضای نفت از سوی چین، در دو دهه آینده نقش حیاتی و محوری خواهد داشت. میزان صادرات نفت به چین از ۱۴ درصد در سال ۲۰۱۱ میلادی به ۲۴ درصد در سال ۲۰۳۵ میلادی افزایش خواهد یافت. از سویی دیگر با آغاز سال ۲۰۳۵ میلادی که تعداد خودروهای بیشتری در اختیار مردم قرار می گیرند، احتمال می رود تجارت نفت در کشور به میزان ۵۴ درصد افزایش یابد. و به دلیل تحریمهای امریکا علیه ایران و نیز درگیریهایی که در کشورهای همسایه ایران وجود دارد، سیاست ژئواکونومیک چین به سوی تنوع بخشیدن به منابع واردات نفتی تمایل دارد^(۲).

در سال ۲۰۰۷ میلادی هیأت دولت جمهوری خلق چین «احکام و سیاستهای

(1) Dan Katz, «Despite sanctions, China is still doing, Ibid.

(2) Ole Odgaard, and Jørgen Delman, «China's energy security and its challenges towards ۲۰۳۵», *Energy Policy* VI (۲۰۱۴), Pp ۱۰۷-۱۱۷.

انرژی چین» را تصویب کرد که خطوط کلی برنامه های آینده چین را در جهت افزایش تولید زغال سنگ، گاز و نفت داخلی و در عین حال، کاهش حداکثری وابستگی به منابع انرژی خارجی مشخص کرده است. با این همه، شورای دولتی چین انتظار دارد که تنوع منابع تأمین انرژی در کشور محقق شود و منابع خارجی انرژی برای همیشه یکی از گزینه ها خواهد بود. در نتیجه، گسترش تجارت جهانی و پاسداری از ثبات بازار یک مسأله بسیار مهم است. چین تلاش دارد قراردادهای طولانی مدت با کشورهای دیگر تنظیم نماید و شرکای صادر کننده متنوعی را بیابد. این نوع سیاستها، سرمایه گذاریهای چین در زیرساختهای انرژی و فناوری و نیز تبادل خدمات در سطح جهان را تشویق می کند^(۱). و اینگونه است که چین برای تنوع بخشیدن به واردات و سرمایه گذاریهای نفتی اش، یک الگوی ژئواکونومیک را در پیش گرفته است.

علی رغم اینکه صادرات نفت ایران به چین کاهش یافته و برخی از پروژه های مشترک نیز متوقف شده است. اما امکانات ژئواکونومیک ایران برای پکن همچنان از اهمیت بالایی برخوردار است. از این رو، دو کشور در سپتامبر ۲۰۱۹ میلادی سند همکاری جامع راهبردی را نهایی کردند که بر اساس آن، چین ۲۸۰ میلیارد دلار آمریکایی در زمینه صنایع پتروشیمی، گاز و نفت ایران سرمایه گذاری می کند^(۲). همچنین توافق شده است که چین در طی بیست و پنج سال آینده بیش از ۴۰۰ میلیارد دلار در اقتصاد ایران سرمایه گذاری کند. و این بخشی از توافقنامه همکاری جامع راهبردی است که در طی سالهای آینده وارد فاز اجرایی می شود. و با توجه به وجود همکاری راهبردی گسترده، شرکتهای چین می خواهند که در پذیرش و یا عدم پذیرش پروژه های پتروشیمی ایران و ارائه کمک فنی، اولویت داشته باشد. و این رویکرد بخشی از طرح ژئوپلیتیک چین برای گسترش حوزه فعالیت شرکتهای چینی در خارج از این کشور است^(۳).

(۱) NDRC, PRC. «White Paper: China's Energy Conditions and Policies». *National Development and Reform Commission*, (۲۰۰۷), Pp ۱۰۵-۱۸۹.

(۲) Simon Watkins. «China and Iran flesh out strategic partnership.», *Petroleum Economist* (۳ September ۲۰۱۹), Accessed on: Mar ۲۸. <http://bit.ly/۴۰luEqD>

(۳) Areeja Syed, Adil Khan, and Muhammad Ejaz. «Sino-Iranian Comprehensive Strategic

سوم: اهمیت ابتکار «کمریند و جاده» در بین‌المللی کردن رزمینبی و تضعیف جایگاه دلار

یک. تمایل چین به بین‌المللی کردن رزمینبی:

چین بعد از پیوستن به سازمان تجارت جهانی (WHO) به اصلاح سیستمهای تجاری و مالی خود آغاز کرد. در سایه سیاستهای اصلاحات و گشایشی که رئیس‌جمهور دنگ شیائو پینگ روی دست گرفته بود، پیوستن چین به سازمان تجارت جهانی اولین گام به سوی هم‌افزایی مالی جهانی بود؛ چرا که نهادهای مالی به بین‌المللی کردن رزمینبی کمک کردند و ساز و کار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در چین را آسان ساختند. اضافه شدن رزمینبی در اول اکتبر سال ۲۰۱۶ میلادی به سبد حق برداشت ویژه صندوق بین‌المللی پول، هدف چین در بین‌المللی کردن واحد پولش را تقویت کرد. در عین حال، از دیگر عواملی که در بین‌المللی کردن رزمینبی نقش داشتند نیز نباید غفلت کرد. در سالهای ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ میلادی تعداد معاملات خارجی به شکل قابل توجهی کاهش یافت و کندی رشد اقتصادی چین و افزایش سرازیر شدن سرمایه‌ها به خارج از کشور، از جمله این عوامل بود. علی‌رغم این کندی در اقتصاد، فاکتورهای تجاری به ۱٫۱ میلیارد دلار امریکایی در سال ۲۰۱۵ میلادی رسید. و این افزایش در مقایسه با سال ۲۰۰۹ میلادی که نرخ افزایش، صفر بود، بسیار قابل توجه است. در سال ۲۰۱۴ میلادی، تعداد خارجی‌هایی که به کشور می‌آمدند و رزمینبی با خود داشتند، رو به افزایش نهاد و سپس کاهش یافت. البته این تعداد در سال ۲۰۱۷ میلادی بار دیگر رو به افزایش نهاد. در کل، تعداد خارجی‌هایی که رزمینبی با خود می‌آوردند، از سال ۲۰۱۱ میلادی، پنج برابر افزایش یافت (۱). اما درباره پول رزمینبی باید گفت که در سال ۲۰۲۰ میلادی این پول در رتبه بندی پراستفاده‌ترین ارزهای جهان برای پرداخت‌های بین‌المللی جایگاه پنجم را به خود اختصاص داد. ارزش رزمینبی به

Relations: Implications for the Region». Journal of Development and Social Sciences (no. ۲۰۲۲), Pp ۵۳۸-۵۳۷.

(۱) Daya Kishan Thussu, Hugo De Burgh, and Anbin Shi, eds. China's media go global. (London: Routledge, ۲۰۱۸).

عنوان یک پول کاغذی از ۱,۸۵ درصد در مارس ۲۰۱۸ میلادی به ۲,۴۰ درصد در مارس ۲۰۲۰ میلادی افزایش یافت^(۱). با این همه، رنمینبی هنوز آنقدر قدرت پیدا نکرده است که جایگاه دلار را تهدید کند. و علی‌رغم اینکه به عنوان واحد پولی در سطح بین‌الملل قدرت چندانی ندارد، اما رشد اقتصادی چین، به اعتبار سیاسی و اقتصادی آن افزوده است. چین تلاش دارد با افزایش تعداد شرکای تجاری که در مبادلات تجاری خود از رنمینبی استفاده می‌کنند، خطرات مبادله ارزی و هزینه‌های معاملات را کاهش دهد. علی‌رغم حجم زیاد اقتصاد چین و نیز حجم تجارت بین‌المللی، تبدیل رنمینبی به یک ارز بین‌المللی همچنان بسیار به کندی صورت می‌گیرد. دولت چین می‌تواند جایگاه بین‌المللی رنمینبی را از طریق تجارت نفت افزایش دهد اما عواملی چون کاهش فروش نفت که اقتصاد ایران دچار آن شده است، باعث نوعی رکود می‌شود. مؤسسه مالی بین‌المللی پیش‌بینی می‌کند که بعد از دو سال از تحریمها، سپرده‌های ایران به ۲۰ میلیارد دلار کاهش یابد ولی اگر تحریمها برداشته شود، احتمال دارد که این رقم به ۱۴۳ میلیارد دلار افزایش یابد^(۲).

دو. ایران بازار مناسبی است برای بین‌المللی کردن رنمینبی

با توجه به اینکه چین تلاش می‌کند رنمینبی را به یک ارز بین‌المللی تبدیل کند، ممکن است ایران گزینه احتمالی برای افزایش استفاده از رنمینبی باشد؛ چرا که از سال ۲۰۱۲ میلادی ایران رنمینبی را به عنوان بهای نفت خام پذیرفته است. و بهای نفت ایرانی با رنمینبی و دیگر ارزهایی که از رهگذر تجارت با چین به دست آمده است، سنجیده خواهد شد^(۳). و این گام نیز از طریق ابتکار «کمربند و جاده» در بین‌المللی کردن رنمینبی نقش دارد. زیرا در حالیکه رتبه اعتباری برای اوراق رنمینبی یک ضرورت است، از

(۱) SWIFT, «RMB Tracker: Monthly reporting and statistics on renminbi (RMB) progress towards becoming an international currency». (۲۰۲۰). Accessed on: Mar ۲۰۲۳, ۲۸, <https://bit.ly/۳nltTix>

(۲) Yuming Cui, Lian Liu, and Ke Peng. «International competitiveness and currency internationalization: an application to RMB internationalization». *Journal of the Asia Pacific Economy* (۲۰۲۲), Pp ۲۴-۱.

(۳) Saif ur Rehman Malik, and Dost Muhammad Barrech. «China–Iran Strategic Partnership: Implications for India». *Chinese Journal of International Review*, (Vol. ۳, no. ۲۰۲۱, ۰۲). Accessed on: Mar ۲۰۲۳, ۲۸. <https://bit.ly/۳۰pPHIA>

سرمایه‌گذاران در چین خواسته می‌شود که اوراق خود را با پول داخلی و یا ارز خارجی عرضه کنند. به شرطی که درآمد حاصل از آن به کشورهای که در امتداد ابتکار «کمربند و جاده» قرار دارند، بازگردد (۱). و بدین سان، انتشار اوراقی که بر اساس رنمینی ارزشگذاری شده اند، به بین‌المللی شدن آن کمک می‌کند.

استفاده روزافزون از رنمینی در ایران حاکی از سلطه روز افزون چین بر اقتصاد ایران است؛ زیرا هرگاه پول کشوری به یک ارز بین‌المللی بدل شود، آن کشور از لحاظ اقتصادی قدرتمند و قوی می‌گردد. اما استفاده از رنمینی در مقایسه با دلار بسیار کم است و چین برای تغییر این وضعیت همچنان به تلاشهای خود ادامه می‌دهد.

سه. فرصتها و چالشها فراروی استفاده از رنمینی:

در سال ۲۰۱۰ میلادی استفاده از رنمینی چین در ایران افزایش یافت؛ زیرا چین بهای نفت خام را به رنمینی به ایران پرداخت می‌کرد. چهار سال طول کشید تا استفاده از رنمینی در معاملات برون مرزی از ۰٫۱ درصد به ۰٫۶ درصد افزایش یابد. در سال ۲۰۱۸ میلادی ایران سامانه مبادله ارزها را از دلار آمریکا به رنمینی تغییر داد. از این رو، ایران به اهمیت سیاست نگاه به شرق پی برده است. در زمانیکه ایران به خاطر سلطه دلار بر نظام مالی جهانی زیان می‌بیند، رنمینی گزینه جذابی برای ایران است زیرا ایران برای دور زدن تحریمها و نیز حفظ سهم میزان بالای صادرات نفت خود به یک ارز غیر از دلار نیاز دارد. علاوه بر آن، افزایش استفاده از رنمینی در معاملات نفتی، سبب می‌شود که چین نیز تلاش بیشتری برای بین‌المللی کردن رنمینی به خرج دهد.

در سال ۲۰۱۸ میلادی، چین قراردادهای آتی نفت خام با رنمینی را پیشنهاد کرد که این امر یک رخداد مهم برای چین است. زیرا استفاده از رنمینی در پرداخت بهای نفت، خطرات تبدیل ارزها را برای تاجران نفت به ویژه در منطقه آسیا و اقیانوس آرام کاهش می‌دهد. طبق گفته دو پژوهشگری به نام کامل و وانگ، سخت است که رنمینی به ارز مورد استفاده در

(۱) Tristan Kenderdine, and Peiyuan Lan. «China's Middle East investment policy». *Eurasian Geography and Economics*, (Vol. ۵۹, no. ۲۰۱۸, ۶-۵), Pp ۵۸۴-۵۵۷.

معاملات نفت خام بدل شود. از دیگر مشکلاتی که فراروی رنمینی قرار دارد، این است که در فضای رقابت میان ارزهای پایه کنونی، بازار اعتماد چندانی به رنمینی ندارد. همچنین علی رغم سهم روز افزون چین از بازار، و مشارکت کمرنگ خارجی، عواملی چون دخالت دولت چین و کاهش نقدینگی، از دیگر چالشها فراروی رنمینی به حساب می آید. و برای اینکه رنمینی به عنوان یک ارز مرجع شناخته شود، چین باید یک ساختار مالی بی نقص برای تعامل با بازرگانان نفت تعریف کند. از سویی دیگر، ایران به خاطر در پیش گرفتن سیاست نگاه به شرق، و نیز برای دور زدن تحریمهای امریکا به استفاده از رنمینی روی آورده است. و علی رغم این مسأله، رنمینی همچنان از ارزهای ثانویه جهانی است. و چین نه تنها به ایران اجازه می دهد که نفت خام را با رنمینی معامله کند بلکه در قبال آن، از برنامه جامع اقدام مشترک حمایت سیاسی می کند و با تحریمهای امریکا علیه ایران نیز مخالفت می ورزد. در پی نشستهای وزرای خارجه دو کشور ایران و چین در سال ۲۰۱۹ میلادی، ایران تصمیم گرفت در بازار بورس رنمینی را به جای دلار جایگزین کند. ایران رنمینی را به خاطر ارزش ذاتی و منفعت اقتصادی آن پذیرفته است و این نشان می دهد که رنمینی ظرفیت استفاده در معاملات را دارد. و این امکان برای ایران فراهم است که وقتی به بازارهای مالی بین المللی دسترسی پیدا کرد، به تدریج از اتکا به این ارز نیز بی نیاز گردد. شایان ذکر است که چین برای تقویت تجارت با ایران از بانک کونلون که تحت تحریمهای امریکا قرار ندارد، استفاده می کند^(۱).

در سال ۲۰۱۷ میلادی، ولی الله سیف رئیس وقت بانک مرکزی ایران تلاش کرد برای افزایش رواج جهانی رنمینی با چن یوآن نایب رئیس کنفرانس مشورتی سیاسی خلق چین تفاهمنامه ای در زمینه تبادل ارز امضا کند. حتی اگر چنین قرار دادی منعقد می شد، باز هم کارآیی چندانی نداشت؛ زیرا بانکهای ایرانی نیاز دارند به مؤسسات مالی بین المللی دیگری نیز دسترسی داشته باشند. قبل از امضای برجام، تنها ۳۵ بانک حق داشتند با

(۱) Maha Kamel, and Hongying Wang. «Petro-RMB? The oil trade and the internationalization of the renminbi». *International Affairs*, (Vol. ۹۵, no. ۵, ۲۰۱۹), Pp ۱۱۳۱-۱۱۳۸.

ایران معامله کنند(۱). و احتمالاً تحریمهای امریکا مانع از آن شده است که دو کشور در زمینه تبادل ارز به توافقی دست یابند. با آنکه بین المللی کردن پول چین با هدف تضعیف جایگاه دلار امریکا به عنوان پول مورد استفاده در سرمایه گذاری صورت می گیرد، اما بیشتر سرمایه گذاران به رنمینی صرفاً به چشم یک پول امن می نگرند. و گذشته از کاهش هزینه های معاملات، سود حاصل از عرضه این پول ضعیف تنها درآمد بسیار ناچیزی نصیب کشور عرضه کننده می کند. و در اقتصاد کلان یک نرمش ایجاد می کند و تقویت قدرت و آوازه اقتصادی کشور عرضه کننده را در پی دارد. چین همواره در تلاش است تا وابستگی خود را به دلار امریکا کاهش دهد و ایران نیز همین سیاست را در پیش گرفته است. و علی رغم افزایش اهمیت اقتصادی و سیاسی چین، اما رنمینی هنوز آن ظرفیت را ندارد که بتواند به عنوان ارز ذخیره مورد استفاده قرار گیرد و نهادهای مالی بین المللی همچنان در تلاشند تا جایگاه رنمینی را تضعیف کنند(۲). همچنین چین در نظر دارد با ظهور یک نظام بین الملل جدید از طریق بین المللی کردن پول خود، سلطه خود را روز به روز افزایش دهد. در نتیجه، سلطه دلار امریکا بر تجارت جهانی به خطر می افتد و ممکن است استفاده از رنمینی در تجارت نفت خام به ایجاد یک ساختار جدید قدرت در خاورمیانه منجر شود که این امر به سلطه امریکا پایان می دهد و به نفع چین تمام می شود.

برآیند

از همان زمان که ایالات متحده در سال ۲۰۰۸ میلادی از برجام کناره گیری کرد، تنشها میان این کشور و ایران بالا گرفت. اما چین همواره از برجام حمایت کرده است و برجام موضوع گفتگوهای مقامات ایرانی و چینی است که هر از چندگاهی با یکدیگر ملاقاتهایی دارند. با این همه، اما تأثیرات منفی تحریمها همچنان بر روابط چین و ایران سایه افکنده است؛

(1) Przemysław Osiewicz. «The Belt and Road Initiative (BRI): Implications for Iran-China Relations». *Przegląd Strategiczny*, (Vol. ۸, no. ۲۰۱۸, ۱۱), Pp ۲۳۲-۲۲۱.

(۲) Ibid., p ۸۳۱.

مخصوصاً در زمینه محموله های نفت خام و سرمایه گذاریهای چین در ایران. اما با این همه، دو کشور همچنان دیدگاههای نزدیک به یکدیگر دارند و می توان گفت که تداوم روابط میان دو کشور مرهون اهمیت راهبردی است که ایران در ابتکار یک کمر بند و یک جاده دارد.

از سویی دیگر، تلاش ایران برای بین المللی کردن رنمینی با اهداف ژئوپلیتیک و اقتصادی چین سازگار است. و سرمایه گذاری در ابتکار «کمر بند و جاده»، یک بخش مهم از راهبرد ژئواکونومیک چین است تا نفوذ اقتصادی خود را در ایران و منطقه تقویت کند و راه را برای گسترش فعالیتهای اقتصادی به آنجا مهیا سازد. تلاش چین برای بین المللی کردن رنمینی نه فقط برای تضعیف دلار صورت می گیرد بلکه تقویت سلطه منطقه ای و زمینه سازی برای گسترش فعالیتهای اقتصادی به آنجا نیز از دیگر اهداف چین است. در مقابل، ایران نیز تلاش می کند برای دور زدن تحریمهای امریکا، قراردادهای نفتی با چین را بر اساس رنمینی تنظیم کند. ابتکار «کمر بند و جاده» به توسعه زیرساخت کشورهای که در مسیر آن قرار دارند منجر می شود و با توجه به اینکه چندین کشور در این ابتکار مشارکت دارند، این امر می تواند اقتصاد ایران را نجات دهد. و بی تردید از جمله اموری که به پکن کمک می کند تا با پیدا کردن همپیمانانی در مقابل سلطه امریکا بایستد، همانا نفوذ سیاسی و اقتصادی این کشور در ایران و حمایت از برجام است. خلاصه اینکه، مشارکت ایران در ابتکار «کمر بند و جاده» و نیز موقعیت راهبردی ایران از اهمیت خاصی برخوردار است. زیرا ابتکار «کمر بند و جاده» برای چین این امکان را فراهم می سازد تا اهداف ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و سیاستهای پولی بین المللی را یکجا دنبال کند. لازمه نفوذ چین در اروپای شرقی این است که ایران ضمن پیوستن به ابتکار «کمر بند و جاده»، فضای با ثباتی را برای رونق تجارت فراهم کند و زیرساختهای خود را نیز توسعه دهد. پکن تلاش دارد از طریق تأمین ارتباط میان کشورهای که در طول پروژه «کمر بند و جاده» قرار دارد، نفوذ خود را در وسط منطقه تقویت کند و دامنه اقتدار بین المللی خود را گسترش دهد. از این رو، رایج شدن رنمینی در ایران، به نفوذ چین کمک می کند و از سویی دیگر، به ایران این

امکان را می دهد که در دریافت بهای نفت صادراتی رنمینی را جایگزین دلار کند. و هم اکنون رنمینی در رژیم ارزی ایران عملاً جایگزین دلار شده است. از نگاه ایالات متحده، این جایگزینی رنمینی به جای دلار حاکی از افزایش نفوذ چین در ایران و همچنین افزایش ارزش پول آن است. می توان پیش بینی کرد که اگر ایالات متحده تحریمهای ایران را لغو کند و یا کاهش دهد، به احتمال زیاد چین سرمایه گذاریهای خود را در ایران در چارچوب «کمربند و جاده» افزایش خواهد داد که این امر به افزایش مبادلات تجاری میان دو کشور و در نتیجه، به توسعه روابط اقتصادی میان آنها می انجامد. با این همه، اگر ایالات متحده همچنان تحریمهای اقتصادی ایران را پابرجا نگهدارد، در اینصورت احتمالاً شرکتهای چینی از بیم خطراتی که دارد، میزان سرمایه گذاری در ایران را کاهش دهند که این امر می تواند شانس گسترش روابط ایران و چین را در چارچوب ابتکار «کمربند و جاده»، کاهش دهد. و احتمالاً چین در راستای تلاش گسترده ای که برای بین المللی کردن رنمینی در پیش گرفته است، تجارت با ایران بر اساس رنمینی را تشویق و حمایت کند که این امر وابستگی ایران به دلار را کاهش داده و در نهایت موجب استقلال مالی ایران می شود.

